DOI: 10.31648/pw.12831

Vitalii Telvak
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2445-968X
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Viktoria Telvak
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4671-743X
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Oleh Radchenko
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1313-5396
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

ПОЛЬСЬКІ СТУДЕНТИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ: КІЛЬКІСНА ДИНАМІКА ТА ДИДАКТИЧНІ ПРЕФЕРЕНЦІЇ

Polish students of Mykhailo Hrushevsky at the Lviv University: Quantitative dynamics and didactic preferences

Abstract: The article reconstructs the student audience of M. Hrushevsky of Polish origin, namely, its quantitative parameters and didactic preferences. The study has revealed that the dean's catalogs portray Hrushevsky as a sought-after professor for Polish youth, who, along with Jews, were the largest group among the scientist's non-Ukrainian students. When choosing the historian's courses, Polish students pursued the goal of deepening and diversifying their professional interests in the field of history and culture of lands that, in their ideas, were an integral part of the Polish-Lithuanian civilizational space. We have concluded that the knowledge acquired by Polish students at the lectures of Hrushevsky on deconstructing imperial narratives contributed to their rethinking of the past of their people. Communication with the professor also prompted them to understand the cultural and political demands of Ukrainians, which contributed to the establishment of an interethnic dialogue.

Keywords: Mykhailo Hrushevsky, Lviv University, Polish students, quantitative parameters, didactic preferences

1. Вступ

Львівське двадцятиліття (1894-1914) життя та діяльності Михайла Грушевського традиційно вважається ключовим у його творчій біографії. Йдеться про те, що саме у цей час амбітний випускник Київського університету завдяки вродженим талантам і феноменальній працездатності перетворився

на визнаного лідера українознавства й авторитетного публічного інтелектуала. При цьому при з'ясуванні його різнопланового національного служіння історіографи головно фокусувалися на найбільш значущих для модернізації тогочасного життя українців наукових, культурно-просвітницьких і організаційних здобутках історика. За такого дослідницького акценту педагогічна праця Грушевського у Львівському університеті протягом XX ст. зазвичай маргіналізувалася, незважаючи на ту очевидну обставину, що саме вона була метою переїзду учня В. Антоновича до столиці Королівства Ґаліції і Лодомерії.

Лише протягом першої половини 2020-х рр. такий проблемно-тематичний дисбаланс почав поступово вирівнюватися. Завдяки інтенсивному опрацюванню багатих колекцій Львівського університету, що відклалися в Державному архіві Львівської області (далі – ДАЛО), а також публікації об'ємного щоденника Грушевського, дедалі повніше приходить усвідомлення чималої вагомості для нього професорської праці, яка займала помітну частину щоденного життя. Це дозволило суттєво нюансувати, а подекуди й деконструювати численні стереотипи, які завдяки мемуаристці першої третини XX ст. утвердилися в історіографії (Telvak 2021). Передусім згадаємо поширені тези про хронічне протистояння вченого з польською адміністрацією навчального закладу, його активне занурення в боротьбу української молоді за право послуговуватися рідною мовою в університетських стінах чи труднощі з підготовкою нового покоління гуманітаріїв (Adamski 2011, 94-112; Telvak 2017; Telvak | Yanyshyn | Telvak 2023).

Успішне переосмислення щойно згаданих історіографічних штампів підштовхнуло дослідників до вдалої спроби деконструювати найбільш укорінений в літературі стереотип про Грушевського-професора. Йдеться про поширений у мемуаристиці його визначним вихованцем, а згодом ідейним опонентом С. Томашівським образ учителя як нібито непопулярного викладача, який зануджував своїх студентів монотонним читанням на лекціях верстки чергових томів *Історії України-Руси* (Khalak 2021). А оскільки, як відомо, університетська кафедра Грушевського була за статусом додатковою (офіційна назва – „друга кафедра всесвітньої історії з особливим оглядом Сходу Європи з українською викладовою мовою") (Telvak | Telvak 2024) і предмети по ній фактично факультативними, то історик, мовляв, мав хронічні проблеми з відвідуваністю своїх курсів. Багаторічне методичне опрацювання нами діловодної документації Львівського університету дозволило переконливо спростувати цей стереотип і довести чисельність студентської аудиторії автора *Історії України-Руси* та чималу запитаність у середовищі молоді його дидактичними пропозиціями (Telvak | Kachmar | Zhuravlov 2023; Telvak | Hubytskyi 2024).

Звернення до діловодної документації Львівського університету змусило засумніватися і в поширеному до нашого часу стереотипі про специ-

фіку етнічного складу молодіжної аудиторії Грушевського. Йдеться про те, що внаслідок дедалі гострішого міжнаціонального протистояння в стінах головної вищої школи Східної Галичини виклади професора нібито систематично ігнорували представники найчисельнішої студентської етнічної групи – поляки. Ця теза настільки укоренилася в історіографії ХХ ст., що надалі некритично поширюється в присвячених Львівському університету розвідках (Jakubowska 1991, 100; Stopka 2011, 245). Тож нижче ми спробуємо реконструювати динаміку відвідування польською молоддю курсів Грушевського та з'ясувати специфіку її дидактичних преференцій.

2. Джерелознавчий огляд

З-посеред різнопланової документації Львівського університету, що відклалася в ДАЛО, для нас найбільшу інформативну цінність має таке надзвичайно об'ємне, а тому надалі малознане серед дослідників джерело, як студентські каталоги. Вони формувалися за ініціативи деканатів факультетів посеместрово та містили заповнену студентами своєрідну анкету під назвою *Реєстраційна картка для використання деканатом*. У ній здобувачі освіти повідомляли про себе чимало цікавої інформації, яка в такій послідовності не зустрічається в жодних інших джерелах. При цьому номенклатура рубрик *Реєстраційної картки* варіювалася: у студентських каталогах до зимового півріччя 1908-1909 навчального року включно наводилися прізвище й ім'я, віровизнання, національність, дата та місце народження студента, його адреса проживання у Львові, ім'я, прізвище та фах батька чи опікуна, а також перелік запланованих для відвідування протягом семестру курсів. Починаючи з літнього півріччя 1908-1909 навчального року і до початку Першої світової війни, студенти повинні були повідомити про себе наступну інформацію: прізвище й ім'я, віровизнання, рідна мова, дата та місце народження студента, його громадянство, адреса проживання, ім'я, прізвище та фах батька чи опікуна, попереднє місце навчання, статус як військовозобов'язаного, факт призначення стипендії, відвідані курси.

Як бачимо зі щойно наведеного переліку обов'язкових для заповнення пунктів *Реєстраційної картки*, зміни зазнала запитувана адміністрацією інформація про етнічну самоідентифікацію студента: якщо раніше він мав прямо вказати приналежність до певної національної спільноти, то згодом просто зазначити мову щоденного вжитку. Причину такої зміни сам Грушевський вважав маніпуляцією з боку польської адміністрації Львівського університету, що не бажала визнавати факт дедалі більшої присутності в його стінах української та єврейської молоді, яка нерідко в побуті послуговувалася

польською. Про це він відверто написав у голосній статті *Із польсько-українських стосунків Галичини*, присвяченій проблемі налагодження міжсусідського діалогу. Грушевський твердив:

> Тепер кількість студентів-русинів Львівського університету сягає тисячі чи й більше, точних цифр не можемо подати, оскільки з 1908 р. рубрику національності взагалі вилучили зі звітів Львівського університету. Очевидно, ця статистика національностей стає декому незручною (Hrushevskyi 2002, 504).

Тож з огляду на таку метаморфозу рубрики, в якій визначалася етнічна самоідентифікація студентів, у випадку групи каталогів після зимового півріччя 1908-1909 навчального року ми встановлювали цей факт за поданими даними стосовно рідної мови. Інакше ми чинили лише у випадку студентів, які сповідували юдаїзм і подекуди вказували своєю рідною мовою польську чи українську. Етнічне походження таких студентів ми визначали за віросповідним критерієм. Відтак у поле зору нашого аналізу потрапили студенти, які назвали себе поляками чи вказали польську рідною мовою (крім молоді юдейського віросповідання).

Виходячи з таких засад, аналіз польської студентської аудиторії автора *Історії України-Руси* ми здійснимо пофакультетно, сфокусувавшись на філософському та правничому відділеннях. Як відомо, поряд з ними у Львівському університеті були ще теологічний і медичний факультети. Утім, молодь теологічного факультету могла записуватися на курси інших професорів лише за дозволом своєї духовної влади, тож курси Грушевського обирали виняткова українці. Своєю чергою, студенти найменшого за кількістю студентів медичного факультету, з огляду на складність отримуваного фаху, практично не цікавилися гуманітарними предметами, тож заняття українського професора відвідували лише його поодинокі співвітчизники.

3. Філософський факультет

Вивчення студентських каталогів рідного для Грушевського філософського факультету виявило, що протягом двадцяти років його курси відвідали 66 студентів польського походження. Таким чином, серед усієї факультетської аудиторії історика, яка нараховувала 504 студенти (Telvak 2023, 291), поляки становили 13 %. Відзначимо, що це була друга за чисельністю група етнічних акторів дидактичної сцени Грушевського після українців. Аналізуючи динаміку записів польських студентів на запропоновані українським професором курси, можемо зауважити, що протягом перших п'яти років перебування у Львові його вибір як професора був радше епізодичним. Ця обставина

найбільш правдоподібно пояснюється тим, що у той час Грушевський був малознаним поза українським культурно-інтелектуальним середовищем. Натомість вихід на зламі XIX-XX ст. перших томів фундаментальної *Історії України-Руси* приніс ученому, за словами його німецьких колег, славу „першого історичного авторитету України" (Telvak | Yanyshyn 2021; Telvak | Yanyshyn | Telvak 2021). Відтак протягом 1901-1914 рр. кількість записів студентів польського походження поступово зростала, а у 1905-1906 (17), 1907-1908 (11) та 1912-1913 (10) навчальних роках сягала свого максимуму. Визначити, наскільки скромними чи вагомими є ці показники, можна буде тільки після порівняння польських аудиторій Грушевського та його колег-українців (приміром, К. Студинського та О. Колеси). Але студентські аудиторії цих професорів ніхто наразі не вивчав. Утім, навіть у випадку проведення таких підрахунків порівняння не буде зовсім коректним з огляду на факультативний статус курсів українського історика, про що йшлося вище. Незважаючи на це, отримані нами дані спростовують укорінений в історіографії стереотип, що внаслідок наростання міжнаціонального конфлікту в Східній Галичині на початку XX ст. польська молодь нібито повністю відмовлялася пізнавати українську історію під керівництвом Грушевського.

З'ясовуючи динаміку відвідування курсів Грушевського, ми не завжди можемо пояснити відсутність у нього польської молоді у тих чи інших навчальних роках і семестрах. Утім, такі причини нам напевно відомі у випадку зимових семестрів 1901-1902 та 1910-1911 навчального року, коли український професор не викладав з огляду на студентські заворушення. У першому із згаданих півріч відсутність студентів викликав спротив української молоді галопуючій полонізації Львівського університету. Його результатом стала студентська сецесія, унаслідок якої українці масово виписалися з навчального закладу та вирушили на студії до інших університетів Австро-Угорської імперії. У той час польські студенти очікувано ігнорували виклади Грушевського, адже адміністрація Львівського університету вирішила саме його зробити відповідальним за вчинок української молоді. Про це дізнаємося з листа Студинського до депутата Віденського парламенту О. Барвінського:

> Додам також, що поляки вказують на Грушевського, яко провокатора (Войцеховський сказав се публично при Колессі), хоть Грушевський якнайбільше був противний сецесії молодіжи. Прошу се евентуально вияснити міністрови, бо тут раді би вижерти Грушевського (Telvak 2023, 293).

Міжнаціональне протистояння стало причиною призупинення Грушевським своїх викладів і в зимовому семестрі 1910-1911 навчального року. Цього разу йдеться про вбивство А. Коцка 1 липня 1910 р. у черговій сутичці польських та українських студентів у стінах Львівського університету. Зі щоденника

українського професора ми дізнаємося, що, остерігаючись провокацій з боку агресивно налаштованої польської молоді, у той час він приходив до університету, маючи в кишені револьвер (Hrushevskyi 2021, 261, 470)! Очікувано, що в таких неспокійних обставинах годі було викладати. З епістолярію Грушевського дізнаємося, що в часи міжнаціонального протистояння на його лекції записалися поодинокі російські студенти, але історик відмовився викладати для кількох осіб. Про це львівський професор написав до Києва брату Олександру:

> Я сьогодні мав виклад. […] Було двоє – оден росіянин, а оден кацап, по рутенському кажучи (москвофіл). Сказали, що будуть ходити, але я читати для двох не буду 5 годин на тиждень, якось то уложиться (Telvak | Pedych 2016, 68).

Ще одне важливе питання, відповідь на яке дають деканатські каталоги, пов'язане зі з'ясуванням дидактичних смаків польських студентів Грушевського філософського факультету. У цьому контексті можемо вказати на відмінність у виборах студентів-українців та їхніх польських колег. Так, у першому випадку очікувано переважав вибір лекційного курсу історії України, який професор читав протягом кількох семестрів поспіль за періодами від найдавнішої доби до ранньомодерного періоду. Натомість студентам польського походження до смаку більше припали лекції Грушевського з курсу „Вибрані питання з історії Східної Європи", який учений хронологічно узгоджував з викладами з історії України. Як нам відомо з листування на той час магістранта Київського університету, необхідність викладати такий предмет з огляду на згадувану вище дисциплінарну специфіку кафедри засмутила його. Утім, як свідчить каталог, власне завдяки курсу з історії Східної Європи до викладацької орбіти українського професора і потрапляли студенти польського походження. Тож варто вповні погодитися з віденським дослідником С. Пахолківим, що сприйняте спочатку Грушевським за прикрий обов'язок викладання самостійного курсу східноєвропейської історії згодом показало чималі можливості для української історіографії та дидактики вищої школи (Pakholkiv 2014, 279).

Деканатські каталоги також довели, що поряд зі згаданим лекційним курсом Грушевського, студенти-поляки філософського факультету записувалися і на його науковий семінар *Історичні вправи*, що був однією з інституційних підвалин львівської історичної школи (Telvak | Pedych | Telvak 2021). Популярними у середовищі польської молоді були й такі спецкурси українського професора, як *Історіографія руська, період давній*, *Історія устрою і побут Великого Новгороду*, *Огляд джерел до історії Руси XII-XIII ст.*, *Українсько-руська палеографія*, *Великий рух народів* та ін. Як свідчить каталог, студенти польського походження протягом семестру зазвичай записувалися

на один курс Грушевського і тільки деякі з них обирали всі запропоновані ученим виклади. Серед таких студентів, про що згадаємо нижче, бачимо імена знаних дослідників історії Центрально-Східної Європи.

Помітною особливістю філософського факультету, яка відрізняла його від решти структурних одиниць Львівського університету, була наявність серед його молоді жінок. Як відомо, на зламі XIX-XX ст. вони поступово добивалися права на здобуття вищої освіти й найбільше цікавилися гуманітарними дисциплінами з огляду на майбутню педагогічну кар'єру. Цікаво, що серед загальної кількості студенток Грушевського (50 осіб), були й польки. Їх ми нарахували 5 осіб, що становило другу за кількістю етнічну жіночу групу після українок. Осмислюючи ці дані, укотре згадаємо про потребу враховувати факультативний статус курсів автора *Історії України-Руси*.

4. Правничий факультет

Особливістю правничого факультету Львівського університету було кількісне домінування його студентської аудиторії. Як відомо, цей структурний підрозділ був одним із найчисельніших у всій Австро-Угорській імперії. Дослідники зазвичай пояснюють цю обставину столичним статусом Львова, в якому перебували намісник та його від року до року зростаючий бюрократичний апарат. З огляду на це, столиця Східної Галичини потребувала дедалі більше чиновників (урядників, адвокатів, суддів та под.). П. Жуковський довів, що студентська аудиторія правничого факультету за добу галицької автономії зросла майже втричі – до 3000 здобувачів річно (Żukowski 2011, 412). Ба більше: у деякі навчальні роки студенти-юристи становили мало не половину всієї студіюючої молоді Львівського університету.

Вивчення студентських каталогів юридичного факультету виявило, що протягом 1894-1914 рр. на курси Грушевського записалося 3490 здобувачів освіти (Telvak 2023, 295). Серед них студентів польського походження нараховувалося 163 особи, тобто майже 4,7 % його загальнофакультетської аудиторії. На відміну від філософського факультету, поляки становили третю за чисельністю етнічну групу студентів-правників Грушевського, поступившись українцям і євреям. Останніх було аж 282 особи (8 %). За гендерною ознакою всі студенти-правники українського професора були чоловіками.

Динаміка молодіжної аудиторії Грушевського польського походження на правничому факультеті була подібною до філософського. Як свідчать студентські каталоги, від переїзду українського вченого до Львова і до початку XX ст. кількість його студентів-поляків не була значною. Згодом, від 1906-1907 навчального року і до вибуху Великої війни, його студентська аудиторія

поступово зростала, набуваючи пікових значень у 1907-1908 (21), 1909-1910 (38) та 1911-1912 (22) навчальних роках. Це зайвий раз підважує укорінений стереотип, що польсько-український конфлікт у передвоєнному Львові знеохотив студентів польського походження записуватися на виклади Грушевського.

Подібною до філософського була й специфіка дидактичних преференцій студентів-юристів польського походження. Вони цікавилися винятково курсом Грушевського з історії Східної Європи від найдавніших часів до ранньомодерного періоду включно. Це вкотре доводить слушність згаданого вище спостереження Пахолківа про важливість викладання українським професором курсу „Вибрані питання з історії Східної Європи" для залучення до його викладацької орбіти молоді неісторичних спеціальностей та студентів неукраїнського походження.

Отримані пофакультетно дані дають змогу відтворити студентську аудиторію Грушевського польського походження в загальноуніверситетському вимірі. Таким чином, протягом двадцяти років педагогічної праці на запропоновані Грушевським курси записалося 229 осіб польського походження, які обирали його як свого викладача 254 рази. Це становило майже 6 % від загальної кількості (4005 осіб (Telvak 2023, 299)) його студентів Львівського університету за 1894-1914 рр. Студенти польського походження були третьою за кількістю етнічною групою викладацької аудиторії історика після українців і євреїв. Зведені кількісні дані записів молоді польського походження на курси Грушевського за факультетами і роками на підставі студентських каталогів ми наводимо у таблиці нижче. Вона демонструє поступове кількісне зростання студентської аудиторії автора *Історії України-Руси* з піковими значеннями в останнє передвоєнне десятиліття. З огляду на згадуваний вище факультативний характер курсів Грушевського, а також зростання міжнаціональної напруги у Львові, ці цифри виглядають поважно.

Таблиця 1. Кількість записів студентів Львівського університету польського походження на запропоновані Грушевським курси

Навчальний рік	1894-1895	1895-1896	1896-1897	1897-1898	1898-1899	1899-1900	1900-1901	1901-1902	1902-1903	1903-1904	1904-1905	1905-1906	1906-1907	1907-1908	1908-1909	1909-1910	1910-1911	1911-1912	1912-1913	1913-1914
ФФ*	2	0	2	0	0	0	1	2	4	3	5	17	5	11	9	6	0	4	10	4
ПФ	4	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	2	17	21	12	38	19	22	19	13
загальна кількість записів	6	0	2	0	0	2	1	2	4	3	5	19	22	32	21	44	19	26	29	17

*ФФ – філософський факультет, ПФ – правничий факультет

5. Визначні вихованці

Поряд із проаналізованими вище кількісними характеристиками польської молодіжної аудиторії Грушевського, не менш цікавими є і її „якісні" параметри. У випадку українських студентів ми вказували, що деканатські каталоги свідчать про чималу запитаність його викладами, адже чи не всі знакові діячі, які навчалися у Львівському університеті в „добу Грушевського", неодмінно відвідували його курси. Серед польських студентів українського професора також бачимо чимало імен знакових польських інтелектуалів і громадсько-політичних діячів першої половини XX ст.

Осмислюючи причини відвідування польською молоддю викладів Грушевського, можемо припустити, що вона керувалася двома головними мотивами. Перший був властивим для тих студентів Грушевського філософського факультету, які свідомо обрали спеціалізацією історичне минуле Центрально-Східної Європи і хотіли отримати докладні знання про історію українського народу від найбільш знаного у той час фахівця. До цього кола польських студентів належать, приміром, такі видатні постаті східноєвропейської соціогуманітаристики, як А. Гавронський, Ю. Я. Сємєнський, А. Шельонговський, Я. Рутковський, Н. Гонсьоровська чи Т. Е. Модельський. З них останній, наприклад, тричі записувався на різні виклади українського вченого.

Інший мотив мав культурно-просвітницький характер. Йдеться про те, що більшість студентів Грушевського польського походження, як про це свідчить обраний ними предмет з історії Східної Європи та подальша професійна кар'єра, хотіли краще запізнатися з минулим колишніх східних річпосполитських теренів, адже це був єдиний курс із такою проблемно-тематичною специфікою. Згодом деякі з цих студентів стали талановитими популяризаторами минулого й ініціативними краєзнавцями. Тут для прикладу згадаємо знаного галицького педагога М. Гавліка, котрий протягом кількох семестрів записувався аж сім разів на різні виклади українського професора. На нашу думку, важливим видається не тільки з'ясувати вплив ідей Грушевського на історіографічну практику своїх студентів (насамперед в аспекті осмислення ними минулого польсько-українських взаємин), але й ставлення до ідей свого вчителя у пізнішій професійній діяльності. Приміром, щойно згаданий Гавлік у своїх рецензіях підкреслено шанобливо оцінював історіографічні гіпотези колишнього професора, що загалом контрастувало з гостро-критичним тоном тогочасної польської грушевськіани (Telvak | Yanyshyn | Telvak 2023).

Висновки

Досліджені деканатські каталоги доводять, що Грушевський був затребуваним професором не лише для української молоді, але й для студентів польського походження. Серед неукраїнських вихованців ученого вони домінували разом з представниками іншої етнічної меншини Східної Галичини – євреями. При виборі факультативних за статусом курсів автора *Історії України-Руси* польська молодь мала за мету поглиблення й урізноманітнення фахових інтересів в галузі історії та культури земель, які в її уявленнях були інтегральною складовою річпосполитського цивілізаційного простору. Залишається відкритим питання, наскільки переконливими для польських студентів були почуті на викладах Грушевського історичні гіпотези, сконструйовані з погляду українського історіографічного інтересу. Утім, набутий польською молоддю на лекціях визначного україніста досвід деконструкції імперських наративів сприяв їхньому переосмисленню минулого власного народу, який подібно до українців на початку XX ст. боровся за повернення політичної суб'єктності. Також спілкування з Грушевським поглиблювало у свідомості польських студентів, як пізніших публічних інтелектуалів, розуміння складності етнічної палітри східноєвропейського регіону та підштовхувало якщо не прийняти політичні вимоги українців, то принаймні спробувати розібратися в їхніх незалежницьких аспіраціях. З огляду на це, педагогічна діяльність Грушевського сприяла налагодженню польсько-українського міжкультурного діалогу. З'ясування впливу вченого на міжнаціональні взаємини протягом перших десятиліть XX ст. є перспективною проблемою інтелектуальної історії Центрально-Східної Європи.

Бібліографія

Adamski, Ł. (2011), Nacjonalista postępowy. Mychajło Hruszewski i jego poglądy na Polskę i Polaków. Warszawa.

Hrushevskyi, M. S. (2002), Tvory: U 50 t., t. 1. Lviv.

Hrushevskyi, M. S. (2021), Shchodennyk (1902-1914 rr.): U dvokh tomakh, t. 1 (1902-1907). Kyiv.

Jakubowska, U. (1991), Lwów na przełomie XIX i XX wieku. Przegląd środowisk prasotwórczych. Warszawa.

Khalak, N. (2021), Svidchennia z kryminalnoi spravy proty Mykhaila Hrushevskoho v Avstro-Uhorshchyni 1916 r.: oryhinal ta interpretatsii, [in:] Mykhailo Hrushevskyi. Studii ta dzherela 3, 265-297.

Pakholkiv, S. (2014), Ukrainska intelihentsiia u Habsburzkii Halychyni: osvichena verstva y emansypatsiia natsii. Lviv.

Stopka, Krz. (2011), Nauki historyczne na Uniwersytecie Lwowskim, [in:] Uniwersytetowi Lwowskiemu dla upamiętnienia trzysta pięćdziesiątej rocznicy jego fundacji. Materiały sesji zorganizowanej w dniach 14-15 stycznia 2011 w Krakowie. Kraków, 225-266.

Telvak, V. (2017), Mykhailo Hrushevskyi ta polsko-ukrainskyi konflikt u Lvivskomu universyteti: sproba rekonstruktsii, [in:] East European Historical Bulletin 4, 28-35.
Telvak, V. (2021). Suchasne hrushevskoznavstvo: zdobutky, vtraty, perspektyvy, [in:] Ukrainskyi istorychnyi zhurnal 5, 4-16.
Telvak, V. (2023), Studentska audytoriia Mykhaila Hrushevskoho Lvivskoho universytetu: kilkisna dynamika, etnichnyi sklad, dydaktychni preferentsii, [in:] Ukrainskyi istorychnyi zhurnal 6, 288-304.
Telvak, V. | Hubytskyi, L. (2024), Mykhailo Hrushevskyi yak profesor Lvivskoho universytetu: kursy, navantazhennia, rozklad zaniat, [in:] Eminak 3 (47), 82-96.
Telvak, V. | Kachmar, V. | Zhuravlov, S. (2023), Kataloh studentiv Mykhaila Hrushevskoho Lvivskoho universytetu. Lviv.
Telvak, V. | Pedych, V. (2016), Lvivska istorychna shkola Mykhaila Hrushevskoho. Lviv.
Telvak, V. | Pedych, V. | Telvak, V. (2021), Historical school of Mykhailo Hrushevsky in Lviv: formation, structure, personal contribution, [in:] Studia Historiae Scientiarum 20, 239-261.
Telvak, V. | Telvak, V. (2024), Mykhailo Hrushevskyi's path to the chair of Ukrainian history at Lviv University: an attempt at reconstruction, [in:] East European Historical Bulletin 33, 51-62.
Telvak, V. | Yanyshyn, B. (2021), „Geschichte des Ukrainischen (Ruthenischen) Volkes" of Mykhailo Hrushevsky in the discussions of the beginning of the XXth century, [in:] Studia Historica Nitriensia 1, 71-90.
Telvak, V. | Yanyshyn, B. | Telvak, V. (2021), Between history and politics: the image of Mykhailo Hrushevsky in German Slavic studies of the first third of the 20th century, [in:] Przegląd Nauk Historycznych 2, 103-125.
Telvak, V. | Yanyshyn, B. | Telvak, V. (2023), Between cooperation and conflict: Mykhailo Hrushevskyi through the eyes of Polish intellectuals of the late 19th and early 20th centuries, [in:] Echa Przeszłości XXIV/2, 89-104.
Żukowski, P. M. (2011). Młodzież Uniwersytetu we Lwowie na przełomie XIX i XX wieku, [in:] Uniwersytetowi Lwowskiemu dla upamiętnienia trzysta pięćdziesiątej rocznicy jego fundacji. Kraków, 409-434.